

**ARAB TILIDAGI LAHJALAR: ULARNING KELIB CHIQISH
BOSQICHLARI VA LAHJALAR O‘RTASIDAGI TAFOVUTLAR**

O‘zbekiston Davlat Jahon tillar universiteti
Tarjimonlik nazariyasi va amaliyoti fakulteti
Arab tili 25_23-guruh talabasi
Numonjonova Rayhona Orzumurod qizi
rayhona.murodovna@bk.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada arab tilidagi lahjalar, ularning kelib chiqish bosqichlari va tarixiy shakllanish jarayonlari tahlil qilinadi. Shuningdek, lahjalar o‘rtasidagi fonetik, grammatik va leksik-semantik tafovutlar yoritiladi. Maqolada arab lahjalarining zamonaviy arab jamiyatidagi o‘rni ko‘rib chiqilib, adabiy arab tili va og‘zaki lahjalar o‘rtasidagi o‘xshashlik hamda farqlar aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: arab adabiy tili, lahjalar, hududiy farqlar, fonetik va leksik-semantik o‘zgarishlar.

Kirish. Ma’lumki, arab tili somiy tillar guruhining janubiy tarmog‘iga mansub bo‘lib, dunyoning eng qadimiy va boy tillaridan biri hisoblanadi. Hozirgi kunda dunyo bo‘ylab 22 ta davlat aholisi arab tilida muloqot qiladi va mazkur til ushbu mamlakatlarning rasmiy tili sifatida e’tirof etilgan. Har bir tilda mavjud bo‘lgan ikki asosiy ko‘rinish — adabiy shakl va og‘zaki nutq shakllari, ya’ni lahjalar, arab tilining tabiiy xususiyatlaridan sanaladi. Arab adabiy tili (fusha) Qur’oni Karim tili bo‘lib, ta’lim, matbuot va rasmiy hujjatlarda qo‘llaniladigan normativ shakl hisoblanadi. Lahjalar esa arab mamlakatlarining turli hududlarida shakllangan bo‘lib, fonetik, grammatik va leksik-semantik jihatdan adabiy arab tilidan sezilarli darajada farqlanuvchi og‘zaki nutq shakllaridir.

Asosiy qism

1. Arab lahjalarining shakllanishi. Arab lahjalarining paydo bo‘lish bosqichlari tarixiy davr va geografik omillar bilan chambarchas bog‘liq. Arab xalifaligining kengayishi lahjalarning shakllanishida muhim omil bo‘lgan. Mazkur jarayon natijasida arab tili Movarounnahrda Mag‘ribgacha bo‘lgan keng hududga tarqaldi. Shu bilan birga, mahalliy tillar — berber, kopt, fors va turkiy tillar ta’siri ostida hududiy shevalar, ya’ni lahjalar vujudga keldi. Bu holat arab tilining turli mintaqalarda fonetik, grammatik va leksik-semantik jihatdan o‘ziga xos rivojlanishiga sabab bo‘ldi. Islomdan oldingi davrda arab qabilalarining alohida shevalari mavjud bo‘lgan. Arab yarimorolining kengligi va tabiiy-geografik sharoitlar qabilalar o‘rtasidagi aloqaning cheklanganligiga

olib kelgan. Natijada har bir qabila nutqida o'ziga xos fonetik va leksik xususiyatlar shakllangan bo'lib, bu keyinchalik arab lahjalarining asosini tashkil etgan. Arab xalifaligining kengayishi jarayonida arab tili mahalliy tillar bilan bevosita aloqaga kirishib, o'zaro til ta'siri kuchaydi. Ayniqsa, berber, kopt, fors va turkiy tillar bilan aloqa hududiy lahjalarning fonetik va leksik tarkibida sezilarli o'zgarishlarni yuzaga keltirdi.

2. Arab lahjalari o'rtasidagi tafovutlar. Arab lahjalari o'rtasidagi tafovutlar fonetik, leksik va grammatik jihatlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Ushbu tafovutlar hududiy, tarixiy va ijtimoiy omillarning ta'siri ostida shakllangan bo'lib, har bir lahjaning o'ziga xosligi va madaniy xususiyati mavjud. Fonetik jihatdan, so'zlarning talaffuzi hududiy lahjalarda adabiy tilga nisbatan o'zgaradi. Masalan, Misr lahjasida ثلاث (thalātha) so'zi talāta shaklida talaffuz qilinadi, Shom lahjasida esa adabiy norma saqlanib, thalāth shaklida aytiladi. Shu bilan birga, Misr lahjasida harfi “g” sifatida talaffuz qilinadi: → جميل gamil, Shom lahjasida esa adabiy normaga mos holda: → جميل jamil tarzida qo'llaniladi. Bu farqlar fonetik tafovutni aniq ko'rsatadi va nutq ritmi ham hududga qarab o'zgarishini ta'kidlaydi. Leksik-semantik jihatdan hududiy lahjalarda so'zlarning ma'nosi ham o'zgarishi mumkin. Masalan, “non” so'zi Misr dialektida عيش, Shom lahjasida esa خبز shaklida ishlatiladi. Bu esa hududiy nutqda leksik boylik va o'ziga xoslikni oshiradi. Shuningdek, ba'zi so'zlar faqat ma'lum hududlarda ishlatiladi, adabiy til esa bularning sinonimlarini qo'llaydi, bu esa lahjalarning mustaqil rivojlanishini ko'rsatadi. Grammatik jihatdan, hududiy lahjalarda ba'zi soddalashtirishlar mavjud. Masalan, zamon shakllari va ko'plik hosil qilish usullari adabiy tildagiga qaraganda qisqaroq va soddashaklda ishlatiladi. Predloglar, fe'lining yordamchi shakllari va savol so'zlari ham hududiy lahjalarda soddalashtirilgan holda qo'llaniladi. Bularning barchasi lahjalar va adabiy til o'rtasidagi grammatik tafovutlarni aniq ko'rsatadi.

Jadval yordamida hududiy farqlarni yanada aniqroq ko'rsatish mumkin. Hududiy lahjalarda so'zlarning talaffuzi va leksik farqlari:

Hudud / Lahja	Arab adabiy tilidagi so'z	Lahja talaffuzi / Misol	Izoh
Misr	ثلاث (thalātha)	talāta	“Uch” so'zi talaffuzi farq qiladi
Shom	ثلاث (thalātha)	thalāth	Adabiy norma saqlanadi

Hudud / Lahja	Arab adabiy tilidagi soʻz	Lahja talaffuzi / Misol	Izoh
Misr	جميل (jamīl)	gamil	harfi “g” ج tarzida aytiladi
Shom	جميل (jamīl)	jamil	Adabiy norma bilan mos talaffuz
Misr	non	عيش	Leksik jihatdan farq qiladi
Shom	non	خبز	Leksik jihatdan farq qiladi

3. Arab adabiy tili va lahjalar oʻrtasidagi oʻxshashlik va farqlar. Arab lahjalari va adabiy arab tili oʻrtasidagi munosabat murakkab va qiziqarli jarayon hisoblanadi. Lahjalar asosan ogʻzaki nutqda qoʻllaniladi va odamlar oʻrtasida kundalik muloqotni taʼminlaydi, adabiy til esa rasmiy, ilmiy, diniy va taʼlimiy sohalarida normativ vazifani bajaradi. Lahjalar hududiy, tarixiy va ijtimoiy omillarning taʼsiri ostida shakllangan boʻlib, ularning fonetik, leksik va grammatik xususiyatlari hududdan hududga farqlanadi. Masalan, Misr lahjasida ج harfi “g” tarzida talaffuz qilinadi (gamil), Shom va adabiy til esa “j” sifatida saqlanadi (jamil). Shu bilan birga, soʻzlarning ovoz uzunligi, urgʻu va intonatsiya hududiy lahjalarda farq qiladi, bu esa talaffuzning turlicha boʻlishiga olib keladi. Leksik jihatdan, hududiy lahjalarda ayrim soʻzlar boshqa maʼno kasb etadi. Masalan, “non” soʻzi Misr lahjasida عيش, Shom lahjasida esa خبز shaklida ishlatiladi. Bundan tashqari, baʼzi soʻzlar faqat maʼlum hududda qoʻllaniladi, adabiy tilda esa ularga mos sinonimlar mavjud. Grammatik jihatdan esa zamon va koʻplik shakllari lahjalarda soddalashtirilgan yoki qisqartirilgan boʻlishi mumkin; predloglar, feʼlning yordamchi shakllari va savol soʻzlari ham hududiy lahjalarda soddalashtirilgan holda ishlatiladi. Lahjalar va adabiy til oʻrtasidagi grammatik qoidalar ham asosan bir xil boʻlib, zamon va koʻplik shakllarining asosiy qoidalari saqlanadi, ammo hududiy oʻziga xoslik mavjud. Natijada, arab tilini mukammal oʻrganish va tushunishda lahjalarning oʻrni katta ahamiyatga ega, chunki ular adabiy til bilan bogʻlanib, real muloqot jarayonida qoʻllaniladi. Shu bilan arab lahjalari va adabiy til oʻrtasidagi farqlar nafaqat talaffuz va lugʻat boyligida, balki nutqning ritmi, urgʻulari va intonatsiyasida ham namoyon boʻladi, bu esa zamonaviy arab jamiyatida muloqot va taʼlim jarayonini yanada boyitadi.

Xulosa. Maqolada arab lahjalarining shakllanish bosqichlari, tarixiy rivoji va hududiy tafovutlar tahlil qilindi. Arab lahjalari qadimiy qabilaviy shevalardan boshlab, Arab xalifaligi davrida keng hududlarga tarqaldi va

mahalliy tillar bilan o'zaro aloqalar orqali rivojlandi. Fonetik, leksik va grammatik tafovutlar lahjalarning hududiy o'ziga xosligini ko'rsatadi. Misr, Shom va Mag'ribiy lahjalar o'rtasidagi farqlar aniq namoyon bo'lib, Misr lahjasi muloqotda eng keng tarqalgan va tushunarli hisoblanadi. Arab adabiy tili va lahjalar o'rtasida o'xshashliklar ham mavjud, chunki asosiy fonetik, leksik va grammatik qoidalar saqlanadi, bu esa hududiy lahjalarni o'rganish va tushunishni osonlashtiradi. Lahjalar va adabiy til o'rtasidagi bog'liqlik nafaqat nutqning tabiiyligini oshiradi, balki zamonaviy arab jamiyatida muloqot, ta'lim va madaniy almashuv jarayonini boyitadi. Shu bilan, arab lahjalari va adabiy til o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar mukammal tarzda tushuntirildi va ularning zamonaviy jamiyatdagi roli aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ADABIYOTLAR

1. Voxidov, T. M. (2025). The Arabic Language and Its Dialects. Oriental Journal of Philology.
2. Ergasheva, M. (2025). Arab tilidagi asosiy lahjalarning kelib chiqishi, rivojlanishi va lingvistik xususiyatlari. Tamaddun Nuri Jurnali.
3. Alnosairee, A. H. & Sartini, N. W. A Sociolinguistics Study in Arabic Dialects. PRASASTI: Journal of Linguistics.
4. Alfaifi, A. (2024). Subdivisions of Faifi Arabic: a perceptual dialectology approach. Humanities and Social Sciences Communications.
5. The Arabic language across the ages. Reichert Verlag.
6. Saidaliyeva, N. S. & Zaynobiddinova, I. M. (2025). O'rta asrlarda arab tilshunosligi. TADQIQOTLAR jahon ilmiy-metodik jurnali.